

Aspects of AFRICAN librarianship

A collection of writings

Aspects of African librarianship: A collection of writings (comp. and ed. by Michael Wise. — London; New York: Mansell, 1985. — VIII, 326. p.

Afrika könyvtárügyéről. Cikkgyűjtemény

Valljuk meg őszintén, Afrikáról senkinek sem a könyvtárak jutnak eszébe legelőször. Pedig nagyon valószínű, hogy sok nyomorgó országa van, ahol *relative* nagyobb erőfeszítéseket tesznek a könyvtárakért, mint mondjuk a mi tejjel-méz-zel folyó kánaánunkban.

A könyv egy 12 tagú tanulmánygyűjtemény, az egyik ezek közül maga is egy könyvismertetés. Ghana, Nigéria, Kenya, Lesotho, Mozambik, Zimbabwe, Togo, Zambia, Malawi, Tanzánia, Botswana, Swaziföld, azaz az Egyenlítőhöz közeli, főleg brit gyarmati „hagyományokkal” rendel-

kező országok könyvtárügyével találkozhatunk elsősorban.

Típus szerint nagyjából így csoportosíthatók az afrikai könyvtárak: egyetemi könyvtárak; nemzeti könyvtárak; szakkönyvtárak; közművelődési könyvtárak.

E csoportokat sem az ellátottság, sem a funkciók nem választják szét élesen, a legtöbb könyvtár ugyanis kénytelen mindeneként működni. Persze, hogy is lehetne egy gyér és szegényes könyvtári rendszertől mélyreható differenciálódást várni. A kinek kérdés mögött az 50% fölötti írástudatlanság rejtőzik, valamint, hogy az írástudók zömének legnagyobb iskolai végzettsége a pár hónapos írás-olvasás tanfolyam. A mit kérdést is a gyarmati múlt árnyékolja be: a nemzeti nyelvű írásbeliség még ma is csak a kezdeteknél tart.

A rendezetlen helyzethez talán a mazsoláztató ismertetés illik a legjobban. Hogy mégse kalandozzunk teljesen szeszélyesen, haladjunk könyvtártípusonként.

Az egyetemi könyvtárak kevés kivétellel a II. világháború után keletkeztek. Állományuk húszezer és félmillió közt váltakozik, persze több esik az alsó vég közelébe, mint a felsőhöz. A könyvtárosok számának szélsőértékei kettő és száz. A könyvtárosok státusza elvileg nem rossz: vezető professzori besorolást élvez, a fizetésük azonban 30%-kal alacsonyabbak, mint az oktatóké. A fiatalabb könyvtárosok közt nagy a fluktuáció, sokan csak afféle ugródeszkanak tekintik könyvtári munkahelyüket, más, jobb állás megkaparintása reményében.

Általában az egy egyetem — egy könyvtár elv érvényesül, a nálunk közkeletű elaprózottság ismeretlen. (Kérdés, hogy így lesz-e akkor is, ha lesz mit elaprózni.)

Az állománygyarapítás is sajátos gondokkal küzd. Az egyetemi könyvtárra narui sokszor a nemzeti könyvtári funkció is, főleg ha csak egy egyetem van az országban. A könyvtári anyag 90%-át a kontinensen kívülről kell beszerezni. Ez a folyóiratok esetében szinte megoldhatatlan nehézségeket támaszt: az árak nem az afrikai zsebekhez szabottak, késik a fizetés, késik a posta, késik a rendelés, reklamálni lehetetlen. Ezért aztán többen felfedezték, hogy legjobb ügynököt tartani Európában, aki intézi a dolgokat, s egy-egy nagyobb köteget összeváruva küldi el a csomagot megbízójának.

Ami az elhelyezést illeti, az afrikai könyvtárakban nem annyira a helyhiány a gond (egyelőre), mint inkább a trópusi éghajlat, a nedvesség, a gomba- és rovarkártevők. Légkondicionálásra alig van példa. Ennek oka néha nem is csak a szegénység, hanem az is, hogy nem lehet számítani az áramszolgáltatás folyamatoságára.

A nemzeti könyvtárak sokszor a régi, gyarmati könyvtárakból keletkeztek. Ezeket persze csak a gyarmati urak látogathatták akkoriban, anyaguk is ezt tükrözte. Eléggé elterjedt az a jelenség, hogy az ország felszabadulása után a nemzeti könyvtár fenntartásában továbbra is részt vesznek az „anyaország” rezidensei, sőt pénz is, könyv is érkezik, nyilván jól felfogott érdekből. A nemzeti könyvtárügy tekintetében legjobban Tanzániát dokumentálja a kötet, szemelgessünk ebből egy keveset.

Tanzánia 1961-ben lett független. Ekkor a lakosság 84%-a volt írástudatlan, ma már „csak” egyharmada. 1964-ben még egyetlen tanzániai származású könyvtáros sem volt az országban. Ekkor alapították a Tanzániai Könyvtári Hatóság nevű kormány szervet a könyvtárügy általános felügyeletére, a nemzeti könyvtár és a közművelődési könyvtárhálózat megszervezésére. *Nyerere* elnök, a könyvtárügy lelkes pártolója személyesen adta át 1967-ben a nemzeti könyvtárat, amely a legnagyobb afrikai nyelv, a suhaéli írásos anyagainak is gyűjtőközpontja lett. Egy morzsa a nehézségekből: a könyvtárnak megfontolatlanul három kijáratot építettek, ezért rövidesen a tolvajok paradicsoma lett. Mikor sikerült megszervezni az őrzést, a tolvajok a szép, nagy ablakokon át kezdték kihajigálni a könyveket.

A vidéki könyvtárépítési programot a gazdasági nehézségek fojtogatták. Ezért hozták létre 1973-ban öt átalakított teherautóból a mozgó könyvtárhálózatot. Hogy stílszerűek legyünk, ez se ment gördülékenyen. A járműveknek nagy távolságokat kellett megtenni az úttalan utakon, így sokszor elromlottak. Ha végre beértek egy faluba akkor is könnyen megeshetett, hogy rájuk se hederítettek, mivel a közösségi események, táncünnepélyek, temetések, rokonlátogatások, szertartásos ivászatok mind előbbrevalók voltak. A szinte kizárólag kalákában végzett munka, a vásárolás ugyancsak. Sokszor egyszerűen csak az volt az akadály, hogy a büszke harcosok nem voltak hajlandók az iskolás gyerekekkel együtt sorba állni a könyvtáratúnál. Többnyire a falusi előljárók is szabotálták az olvasók szervezését és a propagandát, így könnyen érthető, hogy a kikölcsozött könyvek többsége a behajthatatlan kategóriába került. A könyvválasztékot nem tudták fenntartani, sőt 1976-ra már csak két autó maradt mozgásképes. A kegyelemdőfést a könyvtárügy hivatalos funkcionáriusai adták meg, pontosabban a hivatalok szaporodása. Az történt, hogy az oktatási minisztérium egy másik szerve, a Felnőttoktatási Igazgatóság is elkezdett könyvek szétosztásával foglalkozni. Mivel Arkhimédesszel ellentétben a hivatalok súlyát növelik a kiszorított hivatalok, az Igazgatóság rövid úton elkezdte a Hatóság lehengerlését,

holott együtt kellett volna működniük. Mivel az Igazgatóságnak könyvtárosa és könyvtára nem volt, a feldolgoztalanul szétküldözött könyvek gyorsan az ebek harmincadjára kerültek, jószerivel csak azok maradtak meg, amelyeket felbontatlan ládákban egyből bezártak valahová az olvasók elől. A funkcionáriusok torzszalkodásának az amúgy is nyomorúságos könyvtárugy itta meg a levét.

Talán menjünk e vigasztalan sivatagból egy zöldebb oázisba.

A **tudományos könyvtárak** helyzete nyilván azért nem ily lehangoló, mert nem önállóak, hanem kivétel nélkül kiszolgáló egységei valamilyen kutatóközösségnek, amely információforrás nélkül egyszerűen nem létezhet. Persze, mivel Afrikában fejletlen a tudomány, kevés a tudományos könyvtár is. Emellett itt is fejtől büzlik a hal. Ahol a könyvtárosoktól megkövetelik a magasabb képzettséget, ott meg is becsülik őket. Ahol nem, ott kicsi a fizetés és az előrehaladás, ami meglátszik a könyvtár működésén is.

Afrikában is él az örök vita: könyvtárosi, vagy szakmai képzettség kell-e jobban a szakkönyvtárban. Ez sokszor ad okot vitákra, féltékenykedésre. A könyvtárosok helyzete azért sem egyértelmű, mert e könyvtáraknak – nem véletlenül használjuk felváltva a tudományos, illetve a szakkönyvtár megnevezést – egyáltalán nemcsak a tudósokat kell kiszolgálniuk, hanem gyakran a képtelenséggel határos dolgokra kell vállakozniuk, például, az írástudatlan parasztok szakmai színvonalának növeléséhez való hozzájárulás is feladataik között szerepel.

Afrikai könyvtárlátogatásunk bizonyára hézagos volt, sőt töredékes. A könyv figyelmes olvasója azonban sok közös vonást fedezhet fel a Föld eme legszegényebb országai és a mi könyvtárugyünk problémái között, sőt olyan területek is vannak – centralizálás, könyvtárosok társadalmi megbecsülése – ahol nem is mindig Afrika helyzete a rosszabb.

MARTON János